

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-63>
УДК 346.56,346.61

Шитова Л.В., Собакарь Є.М.
Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ДЕФЕКТИ ТОВАРІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ

Анотація. У статті досліджено теоретичні та практичні засади судової товарознавчої експертизи. Проведено критично-бібліографічний огляд літературних джерел, присвячених досліджуваній проблемі. Визначено завдання та етапи проведення судової товарознавчої експертизи. На кожному етапі експертного дослідження вирішуються конкретні завдання, досліджуються певні властивості об'єктів, серед яких важливе місце займає визначення наявності або відсутності дефектів. Запропоновано класифікацію дефектів товарів, які можуть бути встановлені за допомогою судової товарознавчої експертизи. Визначено методи їх виявлення. Обґрунтовано вплив дефектів, їх типу та значущості на формування вартості товару під час проведення судової товарознавчої експертизи.

Ключові слова: судова товарознавча експертиза, оцінка якості товару, дефекти товарів, визначення ринкової вартості товарів.

Shitov Lily, Sobakar Yevgeny
Kharkov Scientifically-Research Expert-Criminalistic Center of
Ministry of Internal Affairs of Ukraine

TOPICAL ISSUES OF FORENSIC COMMODITY EXAMINATION: DEFECTS OF GOODS AND THEIR IMPACT ON THE DETERMINATION OF VALUE

Summary. The article investigates the theoretical and practical basis of forensic commodity expertise. A critical and bibliographic review of literary sources devoted to the problem is carried out. The tasks and stages of forensic commodity expertise are defined. At each stage of the expert study, specific tasks are solved, the properties of objects are investigated, among which an important place is occupied by determining the presence or absence of defects. Classification of defects of goods which can be established by means of judicial and merchandising examination is offered. The methods of their detection are determined. The influence of defects, their type of importance on the formation of the value of the goods during the forensic examination is justified. Effective counteraction to crime today is impossible without the use of special knowledge. Therefore, it is advisable to involve experts for the purpose of a comprehensive, complete and impartial study of the circumstances of criminal proceedings (civil case). The essence of forensic commodity expertise is to study consumer properties of products with the help of commodity research, to determine the actual state of their quality and on the basis of this to justify the cost of the objects provided for research. The following methods are used to determine the value of the goods during the forensic examination of goods: the method of documentary verification; organoleptic method; measuring method; method of random inspection; destructive testing; non-destructive testing; cost. It should be noted that the formation of the value of the goods depends on the presence of defects and their impact on the operational properties of the goods. Thus, clarification of the issue of defects in the conduct of judicial commodity expertise is relevant and requires further development.

Keywords: forensic commodity expertise, assessment of the quality of goods, defects of goods, determination of the market value of goods.

Постановка проблеми. Становлення ринкової економіки, розвиток підприємницької діяльності в Україні супроводжується криміналізацією різних сфер економіки та зростанням злочинності, зокрема в сфері виробництва та збуту товарів як продуктів матеріального виробництва.

З часів проголошення незалежності України й до сьогодні проблеми судової товарознавчої експертизи залишаються актуальним предметом наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Використанню спеціальних знань з товарознавства у сфері судової експертизи було присвячено роботи Т. Артюха, В. Архіпова, І. Карпової, Є. Коваленка, Г. Міневича, І. Петрової, А. Покидишевої, С. Толмачевої, О. Шевченка й ін.

Окремі проблеми використання спеціальних товарознавчих знань викликали інтерес вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема М. Алексєєва, Н. Арсенєва, К. Букалова, О. Желав-

ської, Л. Геращенко, О. Павленка, Л. Сергєєва, Л. Спіцької, Є. Учваткіна, А. Шляхова й ін.

Критично-бібліографічний огляд літературних джерел, присвячених проблемам судової товарознавчої експертизи, показує, що на сьогодні в Україні науковцями та практиками недостатньо ґрунтовно розглянуті актуальні питання оцінки дефектів товарів та їх впливу на визначення вартості. Недостатньо висвітленими в науковому просторі України є також питання, пов'язані з правовим регулюванням судової товарознавчої експертизи та з розробкою методичних підходів щодо оцінки товарів на предмет наявності дефектів. Все зазначене дає підстави стверджувати, що обрана тема дослідження є актуальною.

Метою даної статті є аналіз актуальних питань судової товарознавчої експертизи: класифікація дефектів товарів, що можуть бути виявлені за допомогою даної експертизи, визначення методів їх виявлення та обґрунтування їх впливу на формування вартості товару.

Виклад основного матеріалу. Однією з перших наукових праць, присвячених проблемі використання спеціальних знань з товарознавства у сфері судової експертизи, був посібник «Судово-товарознавча експертиза у справах про розкрадання соціалістичного майна, посадові і господарські злочини», підготовлений Л. Георгієвим, Г. Дашковим та Л. Сергеевим у 1969 р. [1]. У 1972 р. було надруковано посібник М. Камінського «Судово-товарознавча експертиза. Матеріали по експертизі товарів» [2], у 1976 р. – посібник К. Букалова «Процесуальні і криміналістичні питання призначення судової товарознавчої експертизи» [3], у 1980 р. – узагальнену інформацію про практику проведення судової товарознавчих експертиз О. Бахтіної та Х. Мелконян «Практика проведення судово-товарознавчих експертиз в експертних закладах системи Міністерства юстиції СРСР за 1977–1978 рр. Оглядова інформація» [4], у 1990 р. – посібник С. Коваленка «Використання експертних знань у діяльності органів внутрішніх справ по попередженню розкрадань соціалістичної власності» [5].

За часів незалежної України з'явилися і інші праці, присвячені використанню спеціальних знань з товарознавства у сфері судової експертизи. У 2003 р. було опубліковано «Словник основних термінів судово-товарознавчої експертизи» під редакцією С. Толмачевої, І. Карпова та А. Покидишевої [6], у 2008 р. – посібник В. Архіпова «Судово-товарознавча експертиза товарів народного споживання та послуг. Теорія та практика» [7].

У 2012 р. І. Петрова захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Теоретико-правові та організаційно-методологічні засади регулювання судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів» [8].

Авторка запропонувала дві форми використання спеціальних знань на досудовому слідстві: проведення експертного дослідження експертом та проведення дослідження експертом спільно зі слідчим. Це перше монографічне дослідження в Україні, присвячене використанню спеціальних знань з товарознавства у сфері судової експертизи.

О. Шевченко надає таке визначення поняттю «судова товарознавча експертиза» – це процесуальна дія, сутність якої полягає у проведенні судовим експертом-товарознавцем, за завданнями сторін кримінального провадження і суду, науково-обґрунтованого дослідження товарів, робіт і послуг, з метою встановлення їх товарних властивостей та іншої споживачької інформації в ході вирішення завдань кримінального провадження із застосуванням систем і методів, яке оформляється у вигляді висновку експерта [9].

Основою формування наукових, теоретичних та методичних аспектів теорії судової товарознавчої експертизи є актуальні знання з товарознавства. Товарознавство, як галузь знань та наукова дисципліна, розвивається на основі фундаментальних і прикладних наук [9].

На нормативно-правовому рівні проведення судової товарознавчої експертизи в Україні регулюється Конституцією України, Законом України «Про судову експертизу» (1994 р., зі змінами від 23.11.2018 р.), Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» (2001 р., зі змінами від

26.11.2015 р.), Законом України «Про ціни і ціноутворення» (2012 р., зі змінами від 19.10.2017 р.), Кримінальним процесуальним кодексом України (2012 р., зі змінами від 13.06.2019 р.), Цивільним процесуальним кодексом України (2004 р., зі змінами від 02.10.2018 р.), Господарським процесуальним кодексом України (1991 р., зі змінами від 03.07.2018 р.), Національним стандартом № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджений постановою Кабінету міністрів України від 10.09.2003 № 1440, Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» (1998 р., зі змінами від 22.02.2019 р.), постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (1997 р.) тощо.

Правовою підставою призначення судової товарознавчої експертизи є ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України [10].

Закон України «Про судову експертизу» визначає, що судова товарознавча експертиза повинна призначатися у всіх випадках, коли встановлення певних обставин у справі за допомогою інших засобів доказування не можна визнати повним, і, отже, доведення обставин справи можуть бути з'ясовані лише шляхом проведення судової товарознавчої експертизи та засновані на принципах криміналістичної тактики [11].

Цивільний процесуальний кодекс України та Господарський процесуальний кодекс України передбачають дві можливості призначення судової товарознавчої експертизи: на стадії підготовки справи до судового розгляду та на стадії судового розгляду справи у суді першої інстанції [12; 13].

У цивільному судочинстві активна роль у формуванні дослідження належить сторонам – кожна сторона має довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень (ст. 131 ЦПК та ст. 33 ГПК України). У випадку, коли сторона висловлює клопотання про призначення судової товарознавчої експертизи і суд задовольняє його, логічно було б зобов'язати цю сторону представити об'єкти (предмети, документи), необхідні для проведення експертного дослідження. Але й у разі призначення судової товарознавчої експертизи за ініціативою суду останній має право витребувати представлення таких об'єктів від сторони (ст. 137 ЦПК та ст. 38 ГПК України). Необхідні для експертного дослідження матеріали можуть бути виявлені судом при огляді письмових чи речових доказів, при проведенні інших процесуальних дій [12; 13].

Основними завданнями товарознавчої експертизи є: визначення вартості товарної продукції; визначення належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері; визначення характеристик об'єктів дослідження відповідно до вимог Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності; визначення змін показників якості товарної продукції; встановлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника; визначення відповідності упакуван-

ня і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил [14].

Орган, що призначає експертизу або особу, що заявляє клопотання про її призначення, повинен чітко і ясно представляти мету, яку вони переслідують і засоби, зокрема можливості експертизи на сучасному етапі розвитку, досягнення цієї мети [15].

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» суд може залучити до справи комісію експертів. Комісійна експертиза призначається у випадках, коли є потреба провести дослідження за участю декількох експертів – фахівців у одній галузі знань. Комплексна експертиза призначається у випадках, коли необхідно провести дослідження за участю декількох експертів, які є фахівцями у різних галузях знань [16].

У постанові (ухвалі) про призначення експертизи слід зазначити суть позовних вимог, обставини кримінального провадження або цивільної справи, у якій призначено експертизу. Разом з постановою (ухвалою) про призначення експертизи експерту надається об'єкт дослідження.

Проведення судової товарознавчої експертизи складається з трьох основних етапів [17]:

- на першому етапі вирішується група завдань, пов'язаних із встановленням товарної належності досліджуваних об'єктів;

- на другому етапі вирішується група завдань, пов'язаних з визначенням рівня якості та фактичного стану об'єкта;

- на третьому етапі проводиться аналіз ринку досліджуваного товару в конкретному регіоні, в конкретний період часу з метою визначення ринкової вартості товару.

Головним завданням експерта є визначення рівня якості досліджуваного об'єкта. Вимоги до якості товару містяться в нормативно-технічній документації.

Т. Артюх проаналізував актуальні проблемні питання, що розв'язуються під час судової товарознавчої експертизи. Автор пропонує спрямувати їх на встановлення наступних фактів [15]:

- товарної приналежності досліджуваних об'єктів;

- одиниці товару до однорідної групи (типу, вигляду, моделі та ін.);

- наявності дефектів і їх характеру;

- ступеня зниження якості;

- придатності об'єктів для подальшого використання;

- дотримання/недотримання умов експлуатації та причинно-наслідкового зв'язку впливу конкретних факторів на зміну якості продукції;

- відповідності/невідповідності фактичних характеристик досліджуваних об'єктів аналогічним даним маркуванню або зафіксованим в нормативних, супровідних товарно-транспортних та інших документах;

- відповідності/невідповідності порядку приймання об'єктів правилам, передбаченим чинним законодавством України;

- ринкової ціни і вартість об'єкту експертизи з урахуванням його фактичного стану.

З метою визначення наявності або відсутності дефектів, які можуть вплинути на вартість

об'єкта, в сучасній процесуальній практиці використовують наступні методи:

- метод документальної перевірки (здійснюється на основі встановлення достатності і придатності інформації, яка міститься в документах, для проведення дослідження) [9];

- органолептичний метод (здійснюється на основі аналізу сприйняття органів відчуттів, яким визначаються такі показники якості товару: зовнішній вигляд (колір, форма, консистенція та ін.), запах, смак, звук, сприйняття на дотик, наявність дефектів);

- вимірвальний метод (здійснюється на основі технічних засобів вимірювання);

- метод вибіркової перевірки (здійснюється на основі перевірки однієї або декількох вибірок з поширенням результатів експертизи на всю партію);

- руйнівні випробування (здійснюється на основі використанням руйнівних методів контролю, під час яких може бути порушена придатність об'єкта до подальшого використання);

- неруйнівні випробування (здійснюється на основі застосуванням неруйнівних методів контролю, які не порушують придатність об'єкта до використання);

- лабораторні випробування (здійснюється на основі визначення фізико-хімічних, фізико-механічних, медико-біологічних та інших показників, які визначаються за допомогою лабораторних випробувань) [18];

- вартісний (здійснюється на основі визначення рівня якості продукції у вартісних одиницях на відповідний період часу) [9].

На нашу думку, за допомогою вказаних методів експерт може більш ефективно дослідити об'єкт, виявити його дефекти. При можливості рекомендуємо спочатку використовувати неруйнівні методи, лише при неможливості встановлення дефектів іншим шляхом, використати руйнівні випробування. Для використання руйнівних методів експерту потрібен письмовий дозвіл замовника.

При попередньому огляді виробів, наданих на експертизу, важливо ретельно проаналізувати супровідні документи та встановити, яка ще додаткова інформація потрібна експерту.

За допомогою вказаних методів експерти виявляють наявність або відсутність дефектів товару. Дефект, за визначенням С. Калачова, це кожна окрема невідповідність товару встановленим вимогам, тобто локальне або поширене порушення структури, зовнішнього вигляду виробів; природний брак товарів, в тому числі і брак, що з'явився при використанні сировини, при технологічній обробці, під час упаковки, транспортування або зберігання об'єкту дослідження [19].

Наявність дефекту означає, що хоча б один з показників якості продукції або значення одного з параметрів вийшло за встановлені межі або не відповідає встановленим нормам. Якщо експерт виявляє хоча б один, навіть незначний дефект товару, він вважається дефектним. Відхилення дійсного значення показника якості від номінального значення повинні знаходитися в межах, встановлених нормативною документацією.

В залежності від наявності дефектів товари поділяються на стандартні і нестандартні, при-

датні та непридатні для споживання або експлуатації. Придатні для споживання товари повинні відповідати встановленим вимогам [19].

З метою обґрунтування впливу придатності або непридатності товарів до споживання на формування їх вартості пропонується наступна класифікація дефектів:

– в залежності від методів виявлення: явні (зазвичай, вони визначаються візуальним методом – шляхом огляду виробу і встановлення місць розташування, кількості та розміру дефектів); приховані (зазвичай, вони визначаються методом руйнівного, контролю, що використовується для внутрішньої структури виробів);

– за ступенем впливу на стан товару: критичні (подальше використання товару є неможливим); значні (суттєво впливають на використання товару за призначенням і (або) на його довговічність); малозначні (істотно не впливають на використання товару за призначенням і (або) на його довговічність);

– в залежності від можливостей усунення дефекту: усунні (дефекти, які можуть бути усунені); непереборні (дефекти, усунення яких технічно неможливо або економічно недоцільно);

– в залежності від місця розташування: локальні; розташовані по всій поверхні товару; дефекти в обмежених зонах;

– в залежності від причин виникнення: виробничі (виникають в результаті порушення технологічного процесу під час виготовлення товару); дефекти, що виникають під час пакування, транспортування, зберігання товару.

Наявність дефектів у товарі знижує його якість. Ступінь зниження якості в кожному конкретному випадку залежить від ряду факторів, а саме: типу дефекту, його розміру, кількості дефектів, їх значущості, місць їх розташування тощо.

В процесуальній практиці існують випадки, коли при проведенні експертизи з яких-небудь причин не представляється можливим представити в розпорядження експерта безпосередньо вироб, зразки (проби), упаковку тощо, а також не можуть бути досліджені процеси, які безпосередньо відбувалися з виробами. У такому випадку єдиним джерелом інформації для експерта є документи, що відображають: товарні характеристики виробу; фактичний стан виробу; обставини, які відбувалися з виробом; стан упаковки; умови транспортування, зберігання, приймання і експлуатації виробу. [15].

На нашу думку, в даній ситуації, встановлення дійсного стану об'єкту під час експертного дослідження, значно ускладнюється.

Висновки. Ефективна протидія злочинності сьогодні неможлива без використання спеціальних знань. Тому доцільним є залучення експертів з метою всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження (цивільної справи). Сутність судової товарознавчої експертизи полягає в тому, щоб за допомогою товарознавчих досліджень вивчити споживчі властивості виробів, визначити фактичний стан їх якості та на основі цього обґрунтувати вартість наданих на дослідження об'єктів. Для встановлення вартості товару під час проведення судової товарознавчої експертизи використовуються наступні методи: метод документальної перевірки; органолептичний метод; вимірвальний метод; метод вибіркової перевірки; руйнівні випробування; неруйнівні випробування; вартісний. Слід зазначити, що формування вартості товару залежить від наявності дефектів та їх впливу на експлуатаційні властивості товару. Таким чином, з'ясування питань дефектів під час проведення судової товарознавчої експертизи є актуальним та потребує подальшої розробки.

Список літератури:

1. Георгиев Л.И., Дашков Г.В., Сергеев Л.А. Судебно-товароведческая экспертиза по делам о хищениях социалистического имущества, должностных и хозяйственных преступлениях : метод. пособие. Москва : ВИПОИПИРМПШ, 1969. 67 с.
2. Каминский М.Н. Судебно-товароведческая экспертиза. Материалы по экспертизе товаров. Москва, 1972. 87 с.
3. Букалов К.А. Процессуальные и криминалистические вопросы назначения судебной товароведческой экспертизы : учебное пособие. Саратов : изд-во Саратовского ун-та, 1976. 63 с.
4. Бахтина О.В., Мелконян Х.Г. Практика производства судебно-товароведческих экспертиз в экспертных учреждениях системы Министерства юстиции СССР за 1977–1978 гг. Обзорная информация. Москва : ВНИИСЭ, 1980. № 2. 18 с.
5. Коваленко Е.Г. Использование экспертных знаний в деятельности органов внутренних дел по предупреждению хищений социалистического имущества : учебное пособие. Киев : НИИРИО КВШ МВД СССР, 1990. 86 с.
6. Толмачева С.С., Карпова И.С., Покидышева А.Я. Словарь основных терминов судебно-товароведческой экспертизы. Москва : ГУ РФЦСЭ при Минюсте России, 2003. 232 с.
7. Архіпов В.В. Судово-товарознавча експертиза товарів народного споживання та послуг. Теорія та практика : навчально-практичний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 305 с.
8. Петрова І.А. Теоретико-правові та організаційно-методологічні засади регулювання судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 39 с.
9. Шевченко О.В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 317 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України / Відомості Верховної Ради України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.07.2019).
11. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 28 / Відомості Верховної Ради України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 01.07.2019).
12. Цивільний процесуальний кодекс України / Відомості Верховної Ради України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 01.07.2019).
13. Господарський процесуальний кодекс України / Відомості Верховної Ради України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 01.07.2019).
14. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 03.10.1998 р. № 705/3145 / Відомості Верховної Ради України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 01.07.2019).

15. Артюх Т.М. Методологічні проблеми товарознавчої експертизи коштовностей. *Вісник КНТЕУ*. 2003. № 4. С. 49–57.
16. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30.05.1997 р. № 8 / Відомості Верховної Ради України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97> (дата звернення: 01.07.2019).
17. Експертизи в судочинстві України / за заг. ред. В.Г. Гончаренка. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 504 с.
18. Назаренко Л.О. Експертиза товарів (Експертиза продовольчих товарів): навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 312 с.
19. Калачев С.Л. Теоретические основы товароведения и экспертизы. Москва : Юрайт, 2017. 477 с.

References:

1. Georgiev L.I., Dashkov G.V., Sergeev L.A. (1969). Sudebnotovarovedcheskaya ekspertyza po delam o khyshchenyyakh sotsyalystycheskoho ymushchestva, dolzhnostnykh y khozaystvennykh prestuplenyyakh [Forensic examination in cases of theft of socialist property, official and economic crimes]. Moscow : VpoIPiRMPP. (in Russian)
2. Kaminski M.N. (1972). Sudebno-tovarovedcheskaya ekspertyza. Materyali po ekspertyze tovarov [Forensic merchandising expertise. Materials on examination of goods]. Moscow, 87 p. (in Russian)
3. Bukalov K.A. (1976). Protsessual'nie y krymynalystycheskye voprosi naznachenyaya sudebnoy tovarovedcheskoy ekspertyzi [Procedural and forensic issues of judicial commodity expertise]. Saratov : Saratov University. (in Russian)
4. Bakhtin O.V., Melkonyan H.G. (1980). Praktyka proyzvodstva sudebnotovarovedcheskykh ekspertyz v ekspertnykh ucherezhdennykh systemi Mynysterstva yustytsyy SSSR za 1977–1978 hh. Obzornaya ynformatsyya [The Practice of subnetworking expertise in expert institutions of the Ministry of justice of the USSR in 1977-1978]. Moscow : VNIISI, no. 2, p. 18. (in Russian)
5. Kovalenko E.G. (1990). Yspol'zovanye ekspertnykh znanyy v deyatel'nosty orhanov vnutrennykh del po preduprezhdenyyu khyshchenyyu sotsyalystycheskoho ymushchestva [The use of expertise in the activities of the internal Affairs bodies to prevent theft of socialist property]. Kiev : NIiRIO KVSH MVD USSR. (in Ukrainian)
6. Tolmacheva S.S., Karpova I.S., Pokidysheva A.J. (2003). Slovar osnovnykh termynov sudebno-tovarovedcheskoy ekspertyzi [Dictionary of key terms forensic merchandising expertise]. Moscow : Research center of forensic expertise of the Ministry of justice. (in Russian)
7. Arxipov V.V. (2008). Sudovo-tovaroznavcha ekspertyza tovariv narodnoho spozhyvannia ta posluh [Zudovavtvaroskova the determination of price tovariv national spodivannia of the hotel]. Kyiv : Center uchbovo literature. (in Ukrainian)
8. Petrova I.A. (2012). Teoretyko-pravovi ta orhanizatsiino-metodolohichni zasady rehuliuвання sudovotovaroznavchykh ekspertyz spozhyvchykh tovariv [Theoretical-pravov organzatsii-metodolohichni ambush reguluvannya Sudova v tvaroskova of expertise spozhivchih products]. Xarkiv. (in Ukrainian)
9. Shevchenko O.V. (2017). Vykorystannia spetsialnykh tovaroznavchykh znan pid chas dosudovoho rozsliduvannya [The use of specialized knowledge in pre-trial investigation]. Kyiv. (in Ukrainian)
10. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy / Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Procedure Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (accessed: 01.07.2019).
11. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (25.02.1994). Zakon Ukrainy «Pro sudovu ekspertyzu» [Law of Ukraine "On Forensic Examination"], no 28. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (accessed: 01.07.2019).
12. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy / Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Code of Civil Procedure of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (accessed: 01.07.2019).
13. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy / Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Economic Procedure Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (accessed: 01.07.2019).
14. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (03.10.1998). Nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy «Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovometodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen» [Order of the Ministry of Justice of Ukraine "On Approval of the Instruction on the Assignment and Conduct of Forensics and Expert Research and Scientific and Methodological Recommendations on the Issues of Preparation and Assignment of Judicial Expertise and Expert Research"], no 705/314. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (accessed: 01.07.2019). (in Ukrainian)
15. Artiukh T.M. (2003). Metodolohichni problemy tovaroznavchoi ekspertyzy koshtovnostei [Methodological problems of commodity examination of valuables]. *Visnyk KNTEU*, no 4, pp. 49–57. (in Ukrainian)
16. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (30.05.1997). Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy «Pro sudovu ekspertyzu v kryminalnykh i tsyvilnykh spravakh» [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine "On Judicial Expertise in Criminal and Civil Matters"], no 8. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97> (accessed: 01.07.2019).
17. Honcharenka V.H. (2017). Ekspertyzy v sudochynstvi Ukrainy [Expertise in the judiciary of Ukraine]. Kyiv : Yurinkom Inter, p. 504. (in Ukrainian)
18. Nazarenko L.O. (2014). Ekspertyza tovariv (Ekspertyza prodovolchykh tovariv) [Examination of goods (Examination of food products)]. Kyiv : «Tsentr uchbovoi literatury», p. 312. (in Ukrainian)
19. Kalachev S.L. (2017). Teoretycheskye osnovy tovarovedeniya y ekspertyzi [Theoretical foundations of commodity science and examination]. Moscow : Yurayt, p. 477. (in Russian)